

■ РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН

УДК 331.101.262

ГОСПОДАРСТВА НАСЕЛЕННЯ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА СУБ'ЄКТ ОБЛАШТУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ©

А.Г. МАЗУР,
доктор економічних наук, професор
кафедри аграрного менеджменту

О.В. ДМИТРИК,
аспірант
кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

У статті розглядаються актуальні питання ролі, місця та значення господарств населення як основної форми господарювання на селі та обґрунтовуються можливості участі домогосподарств в майбутній моделі розвитку аграрної економіки. Напрями діяльності домогосподарств населення ґрунтуються на науковій концепції їх багатофункціональності, які, окрім виробництва продовольства, виконують і соціальні функції, такі як: збереження традицій, мови, звичаїв, хліборобської культури та традиційної технології обробітку землі. У дослідженні висвітлюються різні ідентифікації домогосподарств: від їх збереження в традиційному вигляді до недоцільності їх функціонування. Автори акцентують увагу на можливості облаштування сільських територій на засадах малих форм господарювання на селі, при цьому розглядаються два підходи: галузевий і територіальний. В першому випадку мова йде про прив'язку сільських територій до аграрного сектору економіки, в другому – до розвитку сільських територій слід віднести поселенську мережу, соціальну та територіальну інфраструктуру, природно-ресурсний потенціал та місцеве самоврядування. Дискусійним є питання ототожнення сільського регіону з адміністративним, де авторська позиція ґрунтується на теорії концентрації виробництва, згідно якої економічний простір, включаючи сільські території, об'єднується центральним містом, що веде до створення місцевої економіки.

Ключові слова: домогосподарства населення, селянські господарства, форма господарювання, модель розвитку, економічний простір, функції, сільська територія, територіальний устрій, сільський район, місцева економіка.

Рис. 3. Літ. 26.

Постановка проблеми. Усю сукупність виробників сільськогосподарської продукції статистичні органи України нині поділяють на дві категорії: сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм (включаючи фермерські господарства) і господарства населення – домогосподарства, що

здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Незважаючи на те, що в Україні ці господарства виробляли і виробляють половину валової продукції сільського господарства, в суспільстві формується думка про їх неконкурентоспроможність і, відповідно, безперспективність в моделі масового виробництва сільгосппродукції на базі індустріальних технологій. Ця позиція є домінуючою і в практиці державного регулювання вітчизняного аграрного сектору. В той же час багатовіковий досвід розвитку сільського господарства довів не скороминучу стійкість сімейного типу господарювання в будь-яких умовах господарської практики, включаючи і ринкові умови. Теоретичне обґрунтування сутності та змісту домогосподарств населення сьогодні носить дискусійний характер серед науковців і практиків аграрної сфери виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки за зазначеною проблематикою присутні в працях відомих вітчизняних вчених: С. Мельника [5], І. Свиноуса [6], О. Онищенко [11], П. Саблука [14], І. Прокопи [15], М. Маліка [16], В. Юрчишина [17], О. Могильного [23], О. Павлова [24], О. Бородіної [26], Шпикуляка О.Г. [27] проте, дана проблематика є доволі об'ємною і складною, а тому потребує подальших системних досліджень, особливо в плані облаштування економічного простору.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження визначено системний аналіз розвитку домогосподарств населення в умовах конкурентного середовища та обґрунтування шляхів і напрямів відтворення цієї форми господарювання в контексті облаштування сільського економічного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній аграрній теорії і практиці місце і значення домогосподарств населення є недостатньо визначеним і висвітленим. Правда, статистичні органи України орієнтують нас, що в аграрному виробництві склалася двоєдина система господарської практики: сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм і господарства населення. При цьому господарства населення виокремлюються в окрему категорію виробників сільськогосподарської продукції переважно для забезпечення власних потреб в продовольчій продукції. Вони також характеризуються своєю внутрішньою структурою, тобто до домогосподарств населення прийнято відносити: особисті селянські господарства (ОСГ), виробників сільськогосподарської продукції на присадибних ділянках, ділянках колективного й індивідуального садівництва і городництва (дачні ділянки), а також фізичних осіб – підприємців, які здійснюють свою діяльність в аграрному виробництві. Більш детальний розгляд компонентів домогосподарств, зокрема особистих селянських господарств, дозволяє їх трактувати як діяльність, що здійснюється фізичною особою без юридичного статусу для задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції [1]. Закон України «Про особисте селянське господарство» регламентує передачу у власність або оренду земельних ділянок сільським мешканцям для ведення особистого селянського господарства. Це стосується також ділянок землі під будівництво житла, колективне та індивідуальне садівництво, городництво і дачні ділянки. Виробництво сільськогосподарської продукції на цих земельних ділянках також не відноситься до підприємницької діяльності.

В еволюційному плані слід відмітити, що ця форма господарювання не є новою. В колишньому СРСР вона існувала як складова частина сільського господарства планової економіки, а тепер, в ринкових умовах господарювання, просто змінила свій соціально-економічний статус. Історичний екскурс дозволяє визначити витoki становлення селянських сімейних господарств від епохи феодалізму - по сьогоднішній період. Про це свідчить ряд споріднених рис, що зберігаються і донині. Так, як в минулому, так і в сьогоднішньому основним мотивом сільськогосподарської діяльності сім'ї залишається задоволення своїх потреб в харчуванні. Категорії прибутку, капіталу і ренти при їх характеристиці мають бути відсутні. Про це наголошував К. Марс, коли стверджував, що селянин не може поєднати в собі робітника і капіталіста [2], цю ж позицію висловлював і А. Чаянов, наголошуючи на сімейно-трудовому розумінні селянського господарства [3].

Розуміючи глибоке коріння витоків селянського господарства, слід зауважити на сьогоднішні реалії його трансформації. У доповіді Світового банку «Про світовий розвиток 2008: Сільське господарство на службі розвитку» зазначається, що виробництво сільськогосподарської продукції є джерелом доходів 86% сільського населення планети й забезпечує роботою 1,5 млрд селян, які є членами дрібних селянських господарств [4]. Іншими словами, селянські господарства на сьогодні виступають важливим джерелом світового економічного зростання і скорочення бідності в сільських регіонах світу.

Зазначена обставина змушує звернути увагу на співвідношення домогосподарств населення і особистих селянських господарств у їх складі. Якщо в першому випадку мова йде про спільне сімейне господарство, що має спільні витрати на його утримання (забезпечення), то в другому – особисте селянське господарство – це виробнича діяльність людини, яка створює нову додаткову вартість. Саме ця ознака, на наш погляд, лежить в основі виділення домогосподарства населення суб'єктом макроекономіки, а сукупність господарств населення - суб'єктами аграрної економіки. Більш детально домогосподарства населення мають за мету продукування відтворення робочої сили особистості в сільській місцевості, а функціонування господарств населення є засобом досягнення більш широкого призначення діяльності домогосподарств.

Дослідники справедливо наголошують на «двоїстості» господарств населення в сімейній економіці в залежності від масштабів виробництва продовольчої продукції. В одному випадку об'єми виробництва задовольняють потреби сім'ї і не більше того, в іншому - об'єми виробництва продовольчої продукції є більшими за потреби і перетворюється в товарну продукцію. Більш детальну регламентацію діяльності господарств населення пропонують нам сучасні українські вчені. Так, І. Свиноус виділяє серед них споживчі, змішані і підприємницькі [6]. До споживчих він відносить такі господарства населення, в яких частина надходжень від сільського господарства у валовому сукупному доході сім'ї складає 30% і менше. До змішаних - де вона складає від 30% до 70% і до третьої групи - 70% і більше. Зазначена диференціація господарств населення свідчить про те, що частина господарств населення, точніше, особисті селянські господарства, не відповідають формальному статусу таких, котрі здійснюють господарську діяльність тільки з метою задоволення особистих споживчих потреб, насправді вони займаються підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку. Цю закономірність

підкреслюють в своїх дослідженнях Л. Мельник і П. Макаренко, які вважають, що частина особистих селянських господарств фактично належать до малого бізнесу і мають на сьогодні можливість збільшувати свою товарність за рахунок розширення земельних паїв [7].

Ряд інших відомих вчених [8, 9] також підтверджують цю тезу, називаючи особливу форму підприємницької діяльності особистих селянських господарств фермерськими господарствами споживчого типу.

Сприймаючи дані твердження як доконаний факт, можна навести новий зміст поняття домогосподарств населення: це такі господарства сімейного типу, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою забезпечення власних потреб в продуктах харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. В зв'язку з цим, доречним є визначитися з доцільністю розгляду даної форми господарювання в існуючій моделі розвитку аграрної економіки. Звичайно, переваги крупномасштабного аграрного виробництва, де застосовуються новітні технічні засоби і технології, усі елементи ринкової інфраструктури помножені на масштаби використання земельних ресурсів, не викликають сумнівів ні в теоретиків, ні в практиків. Справедливим також є висновок, що домогосподарства населення не витримують конкурентної боротьби з великотоварним виробництвом по сукупності показників ефективності.

В той же час науковці знаходять підґрунтя для захисту малого сільгоспвиробництва в аграрній сфері. В цьому плані слушним є зауваження Н. Огановського, що дрібне господарство в порівнянні з середнім, а тим більше з великим, має на одиницю площі землі більші затрати праці, а тому за усіх інших рівних умов його діяльність є більш інтенсивною [10].

Іншими словами, індивідуальне селянське господарство (за інших рівних умов) розвиває максимум продуктивності землі, а середнє і велике - максимум продуктивності праці. Аргументом «живучості» господарств населення є той факт, що сектор великих підприємницьких агроформувань залишає широке поле діяльності дрібним агробізнесовим господарствам, які за даних умов можуть функціонувати рентабельно. Такими сферами сьогодні є більшість видів тваринництва, вирощування овочів, плодів і ягід, бджільництво тощо.

Доцільність існування домогосподарств населення можна проілюструвати більш широким спектром узагальнень (рис. 1).

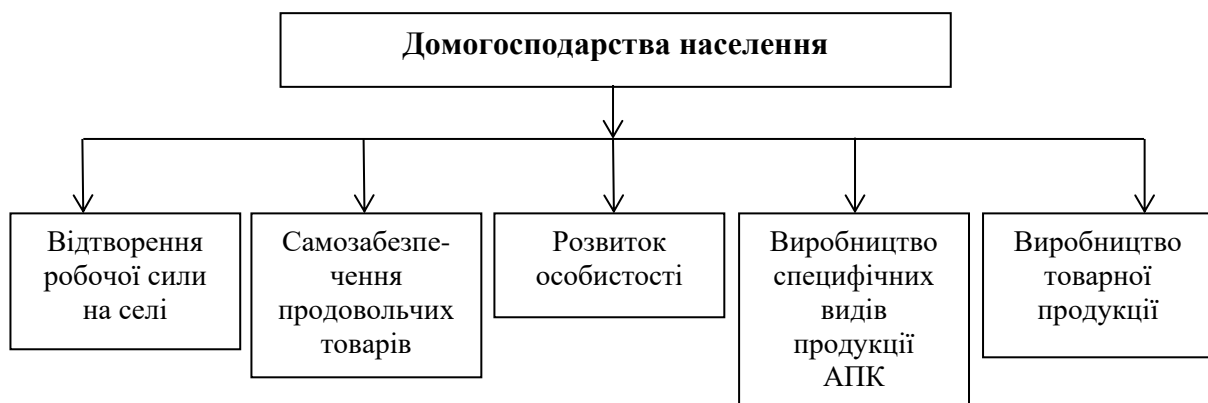

Рис. 1. Напрями функціонування та розвитку домогосподарств населення.

Зазначені особливості функціонування господарств населення актуалізують проблематику їх ролі і значення в розвитку сільських територій.

Напрями діяльності домогосподарств населення ґрунтуються на науковій концепції їх багатофункціональності. Вона наголошує на об'єктивному існуванні «невідворотного» взаємозв'язку між різними функціями сільського господарства, які в сукупності забезпечують збереження традиційних знань і навичок виробництва національних продуктів, технологій обробітку та охорони сільськогосподарських земель і досягнення гармонійної взаємодії з живою природою [рис.2]

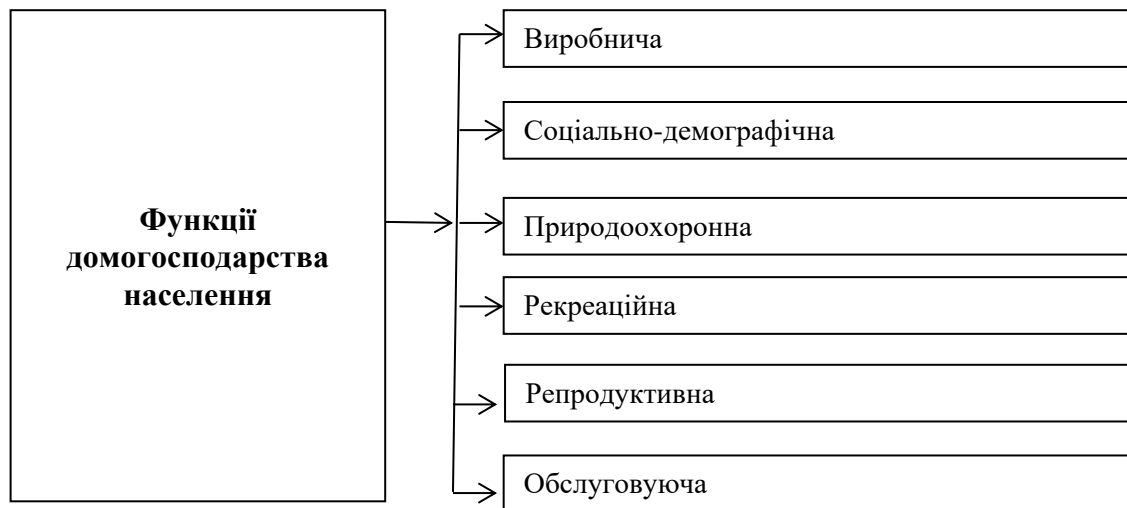

Рис.2. Функції домогосподарств населення в розвитку сільських територій

Наведемо їх коротку характеристику. Сутність виробничої функції полягає в задоволенні потреб суспільства в певних видах продовольчої продукції та сільськогосподарської сировини для переробної промисловості. Сюди можна віднести також відповідні товари і послуги для інших галузей економічної діяльності.

Соціально-демографічна функція реалізується у підтримці поселенської мережі в сільській місцевості, селовідтворенні та формуванні трудового потенціалу як для самих населених пунктів, так для інших галузей національної економіки.

Здійснення духовно-культурної функції полягає в створенні домогосподарствами населення духовних цінностей, збереженні національно-культурних традицій, охороні пам'яток культури та національної історії в сільській місцевості.

Природоохоронна функція домогосподарств реалізується в напрямках підтримки екологічної рівноваги на великих сільських територіях, охороні природних ландшафтів, утриманні заповідників, заказників, національних парків тощо.

Зміст рекреаційної функції полягає в забезпеченні розвитку сфери оздоровлення та відпочинку населення сільських територій. Репродуктивна спрямованість домогосподарств населення реалізовується в можливостях і бажанні забезпечити відтворення населення на селі як людського потенціалу сільських територій, а також розширення можливостей господарювання по визначених напрямках діяльності на перспективу.

Обслуговуючу функцію домогосподарств населення слід розуміти як можливість утримання у відповідному порядку наявних інженерних комунікацій і споруд, сприяння дотриманню відповідними державними органами безпеки на визначених сільських територіях.

Туристичне обслуговування також можна виділити як функцію для домогосподарств населення, яка з'явилася порівняно недавно у зв'язку із масовим розвитком зеленого туризму.

Поділ функцій домогосподарств є дещо умовним, але для технологій дослідницьких дій є цілком виправдним.

Загальноекономічні функції в цьому плані розглядаються як такі, що відносяться більше до відома держави на визначеній сільській території. Держава зацікавлена, щоб сільські мешканці за рахунок власної праці на землі могли забезпечити себе продовольчими ресурсами і відтворювати сімейне виробництво і за цей рахунок утримували сільську мережу проживання. Надлишок продукції, що може бути реалізований посередницькими структурами, створює передумови формування сільського підприємництва.

Що стосується соціально-економічних функцій, то їх реалізація спрямована переважно на сільський розвиток, тобто облаштування сільських територій. Об'єктивно кажучи, сукупність таких функцій в сільській місцевості не спроможна виконати ніяка інша організаційна форма господарської практики, включаючи і фермерські господарства.

Проте існуюча функціональна спрямованість домогосподарств населення, в облаштуванні сільських територій не вирішує питання існування даної форми господарювання в ринкових умовах господарювання.

В суспільстві до цих пір не знайдено компромісу щодо місця малих форм господарювання в сільській економіці. Як завжди, в таких випадках існують діаметрально протилежні погляди, або недостатньо визначені позиції.

Державна регуляторна політика визначає, що в аграрному секторі економіки усі форми господарювання є рівними і потребують рівноцінної підтримки і визнання. Практика свідчить про інше. За час протікання трансформацій в АПК державні організаційні і економічні структури фактично створювали і надавали переваги крупнотоварним господарським формуванням. Подібну позицію займають і ряд відомих вчених-аграрників. Так, О. Онищенко [11] вважає, що в сучасних економічних умовах домогосподарства населення некоректно відносити до стратегічних напрямів розвитку аграрної економіки.

Існує також думка, що магістральний шлях розвитку господарств населення - це створення дрібнобізнесових господарств, які поступово трансформуються у фермерські господарства.

Правда, існують й інші підтексти розуміння даної проблеми. Багатівіковий досвід розвитку сільського господарства довів надзвичайну стійкість сімейного типу господарювання на селі, а відтак він має шанс вижити і в майбутньому. Враховуючи сучасну реформованість організаційних структур в АПК та нерозвиненість аграрної інфраструктури є підстави для створення і розвитку сприятливих умов саме для малих господарських структур. Еволюція сімейного типу господарювання в аграрній економіці системі продовжується, і від розвитку державних інституцій та ринкового

середовища залежить, яких рис вона набере в найближчому і віддаленому майбутньому. На наш погляд, це той випадок, коли теорія йде за практикою і від її результативності можна обґрунтувати ті чи інші фундаментальні висновки.

Ідентифікація господарств населення в економічному просторі проявляється через їх місце і роль в розвитку сільських територій та сільському розвитку. Справа ускладнюється тією обставиною, що в суспільстві ще не визріло єдино прийняте розуміння категорії "сільський розвиток" як процесу економічного відтворення. Єдиним документом, де дано визначення сільської території, є проект Закону України "Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості" (від 07.04. 2005 р.), в якому зазначено, що сільська територія - це така, на якій частка сільського населення у її загальній численності перевищує 15-50%. В Концепції загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій не існує поширеного визначення понятійного змісту цієї категорії, це і сільське господарство та переробка сільськогосподарської продукції, соціальна сфера села, екологія. У Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року (від 15 вересня 2007 р., № 1158) теж не визначається сільська територія, проте до питань її розвитку віднесено інженерну інфраструктуру, ефективне використання водних, земельних, лісових та інших природних ресурсів, землеустрій населених пунктів, питання екологічної безпеки[12]. Нарешті, у Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" (від 8 вересня 2005 р. № 28 - 50 - IV) дано визначення сільського району як такого, в якому частина зайнятих у сільському господарстві перевищує частину зайнятих у промисловості[19]. Загалом, переважна більшість нормативно-правових актів тлумачать сільську територію як розвиток агропромислового комплексу.

Дещо глибше, але також неоднозначно, трактують поняття сільської території визначні українські вчені. Зокрема, П. Саблук наголошує на необхідності розглядати сільську територію як складну багатофункціональну систему з характерними для неї кількісними, структурними, природними та іншими характеристиками. При цьому, розвиток сільських територій, на його думку, неможливий без становлення високотехнологічного й прибуткового аграрного сектора [14].

Відомий дослідник І. Прокопа акцентує увагу на соціальних проблемах, які визначають розвиток сільських територій [15]. Галузевий підхід проглядається і в працях М. Маліка, який стверджує, що сільська територія поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) і територіально-функціональну приналежність (виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції) [16]. На тісній прив'язці сільських територій до їх сільськогосподарської спеціалізації наголошує В. Юрчишин [17]. На його думку, сільські території є однією зі складових сільськогосподарського виробництва.

Ряд відомих українських вчених по-іншому відносяться і до категорії "сільські території", вбачаючи в їх розвитку основними соціальні аспекти. Зокрема, К. Якуба вважає, що при дослідженні сільських територій основний аспект ставиться не на сільському населенні як такому, а на ефективності використання трудового потенціалу села, безробітті та усіх інших чинниках, пов'язаних безпосередньо з людиною [18]. Ряд вчених (А. Третяк і В. Друган) вважають, що до розвитку сільських територій слід віднести поселенську мережу, соціальну та територіальну інфраструктуру, природно-ресурсний потенціал, місцеві самоврядування [19].

Категорично проти ототожнення сільської території з сільським господарством виступає О. Бородіна та ряд інших вчених. На їх думку, крім сільського господарства сільські території включають в себе добувні, переробні й інші галузі промисловості, будівництво, сферу послуг та інфраструктуру [20].

Не менш дискусійним є питання співвідношення сільської і міської території.

Наприклад, застосовуючи територіально-функціональний підхід, С. Мельник поєднує організаційну й функціональну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших жилих утворень, які перебувають під юрисдикцією сільських (селищних) рад, залишаючи невизначеним статус території поза межами означеної ними поселенської мережі [1, с. 342]. Слушним, на наш погляд, є зауваження І. Прокопи, що у світі зберігся поділ поселень на міські і сільські, а населення, відповідно, на сільське і міське, то міські поселення не можуть розглядатися як частина сільської території [21, с.50-51].

Цікавим є підхід до даної проблематики В. Дієспрова, який в одному випадку вважає, що сільська територія існує за межами міста і до неї входять сільські поселення, пункти і міжпоселенська місцевість, а в іншому – якщо управління і фінансування економічної діяльності зосереджено в основному в районних організаціях, то до сільських територій слід включати й селища та міста районного підпорядкувань [22, с.56].

Рівень полеміки щодо сільського доходить до таких узагальнень, що адміністративно-територіальний устрій України включає в себе сільські райони та сільські регіони. Про це стверджує О. Могильний, вважаючи що сільську територію можна розглядати як локальний, або окремий сільський район, тотожний адміністративному району [23].

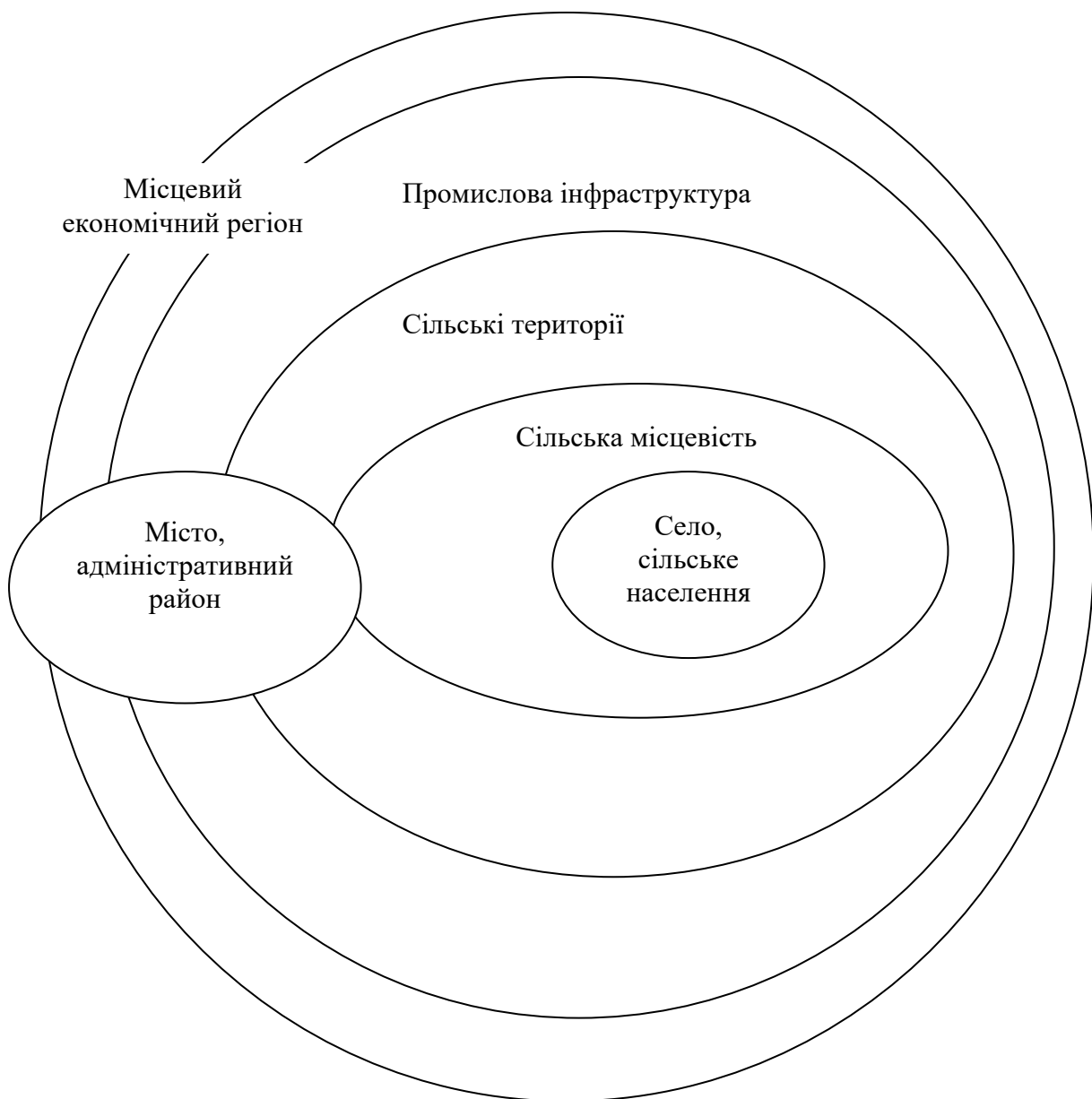
За О. Павловим, адміністративно-територіальний устрій регіону складають сільські регіони, що включають в себе міста районного значення та міста республіканського й обласного значення. Окремі науковці називають сільським регіоном навіть область [24].

Наведені міркування щодо сільських територій не дозволяють сформувати єдиний, науково обґрунтований висновок щодо їх сутності і змісту та ролі в облаштуванні просторової економіки. В даному випадку можна стверджувати про відсутність єдино визначеної теорії розвитку сільських територій, вона ще тільки формується, тому кожен інший підхід до її обговорення має право на існування. Очевидно, що в рамках наукових досліджень аграрної економіки, використання терміну «сільський район» є допустимим і виправданим, проте його ототожнення з адміністративними районами є не зовсім доречним, щоб не допускати семантичної плутанини в категоріях, які мають змістовне протиріччя.

Ми виходимо із того, що формування економічних систем ґрунтується на теоріях територіальної концентрації виробництва, зокрема "полюсів росту" Ж. Будвіля та "вісей росту" П. Пот'є. Згідно цих теорій, економічний простір, включаючи сільські території, є нейтральним і тільки за наявності в ньому центрального міста, яке притягає сільську територію та промислову інфраструктуру, він вибухає економічною активністю з високим рівнем економічної, соціальної, інституційної та побутової активності [25].

Таким чином, ми погоджуємося, що сільські території включають в себе: населення, сільськогосподарські та інші угіддя поза межами сільських поселень, органи самоврядування та громадянські організації. Поняття ж "сільська місцевість" доцільно використовувати щодо кожного окремого населеного пункту, але не сільських територій як їх сукупності. Суперечність сільських територій і промислово орієнтованої інфраструктури формує поняття "місцева економіка", в якій вже можуть вироблятися продукція і послуги. Місцева економіка, в свою чергу, трансформується по ознаці "тяжіння" до центрального місця в місцевих економічних районах. Проте, це вже проблема адміністративно-територіальної реформи, яка потребує вирішення на державному рівні (рис.3)

Рис.3. Фрагментація понять села, сільської місцевості, сільських територій та місцевого економічного регіону.

Розуміння сільської території, як такої, що знаходиться під координацією сільських і селищних рад, формує управлінський аспект регулювання розвитку домогосподарств населення в сільській місцевості.

Класифікація сільської місцевості на "сільські регіони", "значною мірою сільські регіони" застосовується, головним чином, для запровадження різних підходів до їх фінансування із централізованих фондів САП ЕС. Цей підхід не несе в собі методологічного навантаження при визначенні сутності поняття сільського розвитку в європейській науці і практиці, а застосовується з міркувань диференційованого розподілу коштів із центрального рівня до регіонів [26].

Висновки. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що категорія "домогосподарства населення" є самодостатньою як в теоретичному обґрунтуванні, так і в практичному господарюванні. В нинішніх економічних умовах важливим є визначити місце селянських господарств в моделі розвитку аграрної економіки та розвитку економічного простору сільських територій. Очевидно, що в перспективі селянські господарства збережуть свій статус, оскільки вони забезпечують власною працею виробництво тих видів продовольства, яке не вирощується крупнотоварними виробниками. З іншого боку, малі форми господарювання, як домогосподарства населення, "утримують" сільські території в рамках просторової організації економічного простору. Діяльність малих форм господарювання на селі потребує системної державної підтримки, як це робиться в розвинених країнах світу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про особисте господарство»// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №29. – С.232-233
2. Ляшенко П.И. Очерк аграрной эволюции России. – Т.1. – СПб.,1908. – С.70-78
3. Чайнов А.В. Крепостное хазяйство: избранные труды [Ред.ред. Л.И Абалкин. - (Эконом.наследие)]. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.
4. Доклад о мировом развитии 2008. Сельское хазяйство на службе развития./ Всемирный банк: пер. с англ. – М.: «Весь мир», 2008. – С. 3-4
5. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села [С.І. Мельник]. – К.: ННЦ»УАЕ», 2004. – 428 с.
6. Свиноус І.В. Сімейні господарства аграрного сектору України: стан та перспективи розвитку/ І.В. Свиноус // Економіка АПК – 2014 – №6 – С. 47-50.
7. Мельник Л.Ю. Особистий сектор сільськогосподарського виробництва: стан, тенденції та перспектива/ Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – №11. – С. 126-127.
8. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформаційно-аналітичний збірник. – Вип. 5/ За ред. П.Т. Саблука та ін... - К.: УАЕ УААН, 2002. – 433с.
9. Дубініна М.В. особисті господарства як форма реалізації економічних інтересів селян. Проблеми нових форм власності та господарювання: монографія у 2 т./ За ред. П. Саблука, В. Амбросова, Г. Мазнева. – Т.1. – К.: УАЕ УААН. – 2001. – с. 147
10. Огановский Н.П. Закономерности аграрной эволюции. – М.: «Радуга», 1917 . – с. 147

11. Оніщенко О.М. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектора /О.М. Оніщенко// Економіка України. – 2003. – №6. – С. 57-60.
12. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року від 15 вересня 2007р., №11-58
13. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005р., № 28-50-IV
14. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної економіки України /П.Т. Саблук// Вісник аграрної науки. – 2006. – №5. – С. 21-23.
15. Прокопа І.В. соціальні аспекти розвитку сільських територій /І.В. Прокопа // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С.48-51.
16. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій /М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С.48-51.
17. Юрчишин В.В. Сільські території як системо утворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки /В.В. Юрчишин// Економіка АПК. – 2005. – №3. – С. 3-10.
18. Якуба К.І. Трудовий потенціал сільських територій /К.І. Якуба// Вісник аграрної науки. – 2007. – №6. – С. 73-75.
19. Третяк А.М. Розвиток сільських територій як один із пріоритетів економічної політики держави /А.М. Третяк, В.М. Друган// Вісник аграрної науки. – 2007. – №7. – С. 71-74
20. Бородіна О.М. Соціальні інновації в системі сільського розвитку: концептуальні підходи / О.М. Бородіна// Економіка АПК. – 2010. – №9. – С. 60-69.
21. Прокопа І.В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку /І.В. Прокопа// Економіка України. – 2007. – №6 (547). – С. 50-59.
22. Дієсперов В.С. Сільські території як об'єкт організації економічної діяльності /В.С. Дієсперов// Економіка АПК. – 2014. – №5. – С. 56-64.
23. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери /О.М. Могильний// Ужгород: УБА УААН, 2005. – 400 с.
24. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління / О.І. Павлов: монографія. – Одеса: Астропринт.- 2006. – 360 с.
25. Мазур А.Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку: монографія [А.Г. Мазур]. – Вінниця: «Книга-Вега». – 2007. – 160 с.
26. Теорія, політика та практика сільського розвитку// за ред. О.М. Бородіної та І.В. Прокопи НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. – К. 2010. – 376 с.
27. Шпикуляк О.Г. Інтелектуальний та людський капітал як детермінанти інноваційності економіки : [Електронний ресурс] / О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2011_3/3.pdf.

Список використаних джерел у транслітерації/ References

1. Zakon Ukrayiny «Pro osobyste hospodarstvo»// Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 2003. - #29. – s.232
2. Lyashenko P.I. Ocherk agrarnoj ehvolyucii Rossii. – Т.1. – SPb.,1908. – s.70-78
3. СНayanov A.V. Krepostnoe hazuyajstvo: izbrannye trudy[Red.red . L.I Abalkin. - (Ehkonom.nasledie)]. – М.: EHkonomika, 1989. – 492 s.

4. Doklad o mirovom razvitii 2008. Sel'skoe hazyajstvo na sluzhbe razvitiya./ Vsemirnyj bank: per. s angl. – M.: «Ves'mir», 2008. – S. 3-4
5. Mel'nyk S.I. Sotsial'no-ekonomichni problemy vidtvorennya ta efektyvnoho vykorystannya resursnoho potentsialu sela [S.I. Mel'nyk]. – K.: NNTs»UAE», 2004.- 428 s.
6. Svyynous I.V. Simeyni hospodarstva ahrarnoho sektoru Ukrayiny: stan ta perspektyvy rozvytku. // Ekonomika APK, 2014, #6, - S. 47-50.
7. Mel'nyk L.Yu., Makarenko P.M. Osobystyy sektor sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva: stan, tendentsiyi ta perspektyva// Ekonomika APK. – 2002. - #11. – s. 126
8. Ahropromyslovyy kompleks Ukrayiny: stan, tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku: informatsiyno-analitychnyy zbirnyk. – Vyp. 5/ Za red. P.T. Sabluka ta in... - K.: UAE UAAN, 2002. – 433s.
9. Dubinina M.V. osobysti hospodarstva yak forma realizatsiyi ekonomichnykh interesiv selyan. Problemy novykh form vlasnosti ta hospodaryuvannya: monohrafiya u 2 t./ Za red. P. Sabluka, V. Ambrosova, H. Mazneva. – T.1. – K.: UAE UAAN. – 2001. – s. 147
10. Oganovskij N.P. Zakonomernosti agrarnoj ehvolyucii. – M.: «Raduga», 1917. – s.147
11. Onishchenko O.M. Osobysti selyans'ki hospodarstva u poreformenomu rozvytku ahrarnoho sektora [O.M. Onishchenko]// Ekonomika Ukrayiny. – 2003. - #6. – s. 57-60
12. Derzhavna tsil'ova prohrama rozvytku ukrayins'koho sela na period do 2015 roku [vid 15 veresnya 2007r., #11-58]
13. Zakon Ukrayiny «Pro stymulyuvannya rozvytku rehioniv» [vid 8 veresnya 2005r., # 28-50-IV]
14. Sabluk P.T. Rozvytok sil's'kykh terytoriy – zaporuka vidrozhennya ahrarnoyi ekonomiky Ukrayiny [P.T. Sabluk]// Visnyk ahrarnoyi nauky. – 2006. - #5. – s. 21-23
15. Prokopa I.V. sotsial'ni aspekty rozvytku sil's'kykh terytoriy [I.V. Prokopa]// Ekonomika APK. – 2005. - #11. – S.48-51
16. Malik M.Y. Do pytannya staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy [M.Y. Malik]// Ekonomika APK. – 2008. - #5. – S.48-51
17. Yurchyshyn V.V. Sil's'ki terytoriyi yak systemo utvoryuyuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [V.V. Yurchyshyn]// Ekonomika APK. – 2005. - #3.- s. 3-10
18. Yakuba K.I. Trudovyy potentsial sil's'kykh terytoriy [K.I. Yakuba]// Visnyk ahrarnoyi nauky. – 2007. - #6. – S. 73-75
19. Tretyak A.M. Rozvytok sil's'kykh terytoriy yak odyz iz priorytetiv ekonomichnoyi polityky derzhavy [A.M. Tretyak, V.M. Druhan]// Visnyk ahrarnoyi nauky. – 2007. - #7. – s. 71-74
20. Borodina O.M.-Sotsial'ni innovatsiyi vsystemi sil's'koho rozvytku:kontseptual'ni pidkhody // Ekonomika APK, 2010, #9, S. 60-69
21. Prokopa I.V. Sil's'ki terytoriyi Ukrayiny: doslidzhennya i rehulyuvannya rozvytku [I.V. Prokopa]// Ekonomika Ukrayiny. – 2007. - #6 (547). – S. 50-59
22. Diyesperov V.S. Sil's'ki terytoriyi yak ob'yekt orhanizatsiyi ekonomichnoyi diyal'nosti [V.S. Diyesperov]// Ekonomika APK. – 2014. - #5. – S. 56-64
23. Mohyl'nyy O.M. Rehulyuvannya ahrarnoyi sfery [O.M. Mohyl'nyy]// Uzhhorod:UBA UAAN, 2005. – 400 s.
24. Pavlov O.I. Sil's'ki terytoriyi Ukrayiny: istorychna transformatsiya paradyhmy upravlinnya / O.I. Pavlov: monohrafiya. – Odesa: Astroprynt.- 2006. – 360 s.
25. Mazur A.H. Rehional'na paradyhma suspil'noho rozvytku: monohrafiya [A.H. Mazur]. – Vinnytsya: «Knyha-Veha». – 2007. – 160 s.

26. Teoriya, polityka ta praktyka sil's'koho rozvytku// za red.O.M. Borodinoyi ta I.V. Prokopy NAN Ukrayiny; In-t ekonomiky ta prohnozuvannya. – K. 2010. – 376s.

27. Shpykulyak O.H. Intelektual'nyy ta lyuds'kyy kapital yak determinanty innovatsiynosti ekonomiky : [Elektronnyy resurs] / O.H. Shpykulyak, L.I. Kurylo. – Rezhym dostupu : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2011_3/3.pdf.

**ANNOTATION
HOUSEHOLDS OF POPULATION AS ECONOMIC CATEGORY AND THE
SUBJECT OF RURAL AREAS ARRANGEMENT**

*MAZUR Anatolii,
Doctor of Economic Sciences,
professor of Agrarian Management Department*

*DMYTRYK Oleg,
Postgraduate Student of Agrarian Management Department,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

Urgent issues of the role, place and importance of farms as the main form of economic activity in rural areas are studied in the article, the possibility of participation of households in the future model of agrarian economy is based. Areas of household population base on a scientific concept of multifunctionality, which, perform social functions except food production, such as the preservation of traditions, language, customs, culture and traditional tilling technology of cultivation of the land. The various identification of households from saving their traditional form and otherwise of their operation are considered in the study. The authors focus on the possibility of rural areas arrangement based on small forms of agricultural business. Two approaches are given: sectoral and territorial. In the first case the rural areas are attached to the agricultural sector and in the second – the improvement of rural areas includes the settlement network, social and territorial infrastructure, natural resource potential and local self-government. The discussion issue is the identification of rural administrative region, where the authors position is based on the theory of concentration of production, according to which economic space, including rural areas, combined with central city, leads to the creation of the local economy.

Keywords: households of population, farms, forms of management, model of development, economic space, features, rural areas, territorial system, rural local economy.

Fig. 3. Lit. 26.

**АННОТАЦИЯ
ХОЗЯЙСТВА НАСЕЛЕНИЯ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ И
СУБЪЕКТ УСТРОЙСТВА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ**

*МАЗУР Анатолий Григорьевич,
доктор экономических наук,
профессор кафедры аграрного менеджмента,*

*ДМИТРИК Олег Викторович,
аспирант кафедры аграрного менеджмента,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

В данном исследовании рассматривается проблематика места и роли крестьянских хозяйств в аграрном производстве и обустройстве экономического пространства сельских территорий. Авторы акцентируют внимание на

необходимости реализации на практике научной концепции многофункциональности сельских хозяйств, которые, кроме производственной, выполняют и важнейшие социальные функции в сельском развитии. Эта особенность позволяет развивать людской капитал в сельской местности и, соответственно, возможность овладения современными технологиями аграрного производства. В статье освещаются дискуссионные вопросы значения категорий "сельские территории", "сельский регион", "сельский район" с отраслевой и территориальной точек зрения. В данном случае авторы придерживаются теории концентрации производства и не отождествляют по смыслу сельский и административный районы.

Ключевые слова: домохозяйства населения, крестьянские хозяйства, форма хозяйствования, модель развития, экономическое пространство, функции, сельская территория, территориальное устройство, сельский район, местная экономика.

Рис. 3. Лит. 26.

Інформація про авторів

МАЗУР Анатолій Григорович – доктор економічних наук, професор кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

ДМИТРИК Олег Викторович – аспірант кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

MAZUR Anatolii - Doctor of Economic Sciences, professor of Agrarian Management Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna str., 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

DMYTRYK Oleg – postgraduate student of Agrarian Management Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna str., 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

МАЗУР Анатолий Григорьевич – доктор экономических наук, профессор кафедры аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

ДМИТРИК Олег Викторович – аспирант кафедры аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

